

Az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa 3157—1924. számú határozatával tankönyvül elfogadta.

HIT ÉS ERKÖLCSTAN

UNITÁRIUS NÉPISKOLÁK
VI. OSZTÁLYA SZÁMÁRA

IRTA :

BENCZÉDY PÁL

H.-UJFALUI UNITÁRIUS LELKÉSZ.

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

CLUJ—KOLOZSVÁR

1925.

Bevezetés.

1. A vallás.

A vallás az a meggyőződés, amely hisz Istenben, mint a világ teremtőjében és fenntartójában. Célja, hogy az emberiséget ebben a hitében megtartsa, az Isten akaratát megismertesse, nemesebb életre buzdítson s ezáltal az ember földi és mennyei boldogságát előmozdítsa.

Ezt nevezik erkölcsi viszonynak, amely Isten és ember között fönnáll s így az embernek rendeltetését és hivatását megállapítja.

Már a kis gyermek is fölveti a kérdést: ki teremtette ezt a nagy világot, ki hozza fel estve a ragyogó csillagokat, reggel a fényes napot? Ha nem volna, ki megmondja, a gyermek úgy is kitalálná, hogy az Isten. Mikor a gyermekből ifjú lesz, akkor már azt is kérdezi: miért vagyunk a világon, mi a célunk és hivatásunk? A vallás erre a kérdésre is megfelel, mert előnkbe tárja az embernek szép és nagy hivatását, melyet Jézus így fejezett ki: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes. (Mt. 5, 48.) Mikor az ember tudatára ébred szép és nemes hivatásának, akkor erkölcsi viszonyba lép Istennel. Az az erő pedig, aminek segítségével a vallás létre jön: a hit.

A hit benső erő, benső lelki tapasztalás, amely a vallásnak alapja, vagyis „a reménylett dolgok valósága“ (Zsid. 11, 1).

2. A vallás egyetemessége.

Az embereknek minden időben és minden körülmények között volt valamilyen vallásuk.

Isten, a vallásos hit legfőbb tárgya, egyetlen egy és ma is az, aki ezer esztendővel ezelőtt volt, de különböző időkben s különböző helyeken nem egyformán alkották meg a fogalmakat róla. Valamilyen alakban azonban mindenütt és minden időben volt valamilyen vallás. Ez a tény azt bizonyítja, hogy vallás nélkül az emberiség el sem képzelhető.

Régente sok műveletlen nép bálványokat imádozott és imád ma is. Ezeket közönséges névvel pogányoknak nevezzük.

Napjainkban a következő nagy vallások vannak: *Mohamedánok* a törökök és arabok között, számuk körülbelül 180 millió; *Oramánok* a hinduk között, számuk 200 millió; a *buddhisták* a kínaiak, japánok között, számuk 500 millió, a *keresztények* a művelt nyugat népei között, számuk 400 millió lehet.

A keresztény vallás a legfontosabb és legfejlettebb, mert Istenről a legszebb és a valóságnak legmegfelelőbb hitet alkotott s a műveltség is keresztények között érte el fejlődésének legmagasabb fokát.

3. A vallás fejlődése.

A természet világában és az emberiség történetében egybehangzóan tapasztaljuk, hogy minden fejlődik, hogy a szellemi élet sok tévedésen át jutott az igazság megismeréséhez. A vallás is sok tévedésen és fokozatosan jutott el tisztább igazságaihoz.

Minél műveltebb és előrehaladottabb valamely nép, annál magasabb és fönségesebb, minél elmaradottabb, annál méltatlanabb Istenről való felfogása. Az előrehaladott és erkölcsiség magas fokára emelkedett emberiségnek tisztult fogalmai vannak Istenről.

Az Istenről alkotott kép tisztaságáról és fenkölségéről meglehetősen állapítani a vallás előrehaladottságát és értékét.

A vallás a zsidó nép között fejlődött ki a legszebben. E nép kebelében sok oly vallásos szellem élt, akik a népet Isten ismeretére vezérelték.

Ilyen vallásos szellemek voltak a próféták, akik a vallásos eszméket művelték s fölfedték azokat a nagy titkokat, melyeket csak ők a nagy hitükkel láthattak meg.

A próféták a vallást megtisztították oda nem való elemektől s ma abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy hitünket és meggyőződésünket semmi babona és alsóbbrendű gondolat nem zavarhatja. Ezért a nagy munkáért az emberiség a prófétáknak nagy hálával tartozik.

Prófétát támaszt az Úr nektek ti közületek.
(Mózes 18, 18)

Lészen pedig, hogy minden lélek, valamely nem hallgatand arra a prófétákra, ki fog irtatni a nép közül. (Ap. csel. 3, 23.)

4. A kijelentés.

Kijelentés alatt értjük a rejtett igazságoknak a megismerését és azoknak másokkal való megismertetését.

Isten létele el van rejtve előttünk, mert Istent testi szemekkel látni nem lehet. De a nagy vallásos szellemek kisebb-nagyobb igazságokat megismertek az Isten lételeiből s azokat az emberekkel közölték: azaz látásaikat kijelentették. Az az erő, amivel a rejtett dolgokat megismerjük: a hit. Isten némely embernek ezt a benső erőt sokkal nagyobb mértékben adta meg, mint másoknak.

Az emberiség az isteni igazságokat is csak részenként ismerte meg évszázadok leforgása alatt.

Idők multával a próféták közelebb jutottak a való igazsághoz.

A vallásnak azt a formáját, melyet a nagy próféták után hiszünk és vallunk: *kijelentett vallásnak nevezük*. Aki a vallást nem a próféták kijelentései, tanításai nyomán tanulta, hanem a természet szemlélete vezette vallásosságra, az a *természeti valláshoz* jutott. A kijelentett vallásnak is alapja a természeti vallás. Nyilvánvaló, hogy a kijelentett vallás a fejlettebb.

Minekutánna az Isten sok rendben és sokféleképpen szólott hajdan az atyáknak a próféták által, az utolsó időben szólott pedig fia által (zsid. 1. 1.).

A kijelentés folytonos, nem befejezett folyamat. Az Isten gondoskodik arról, hogy minden időben legyenek nagy szellemek, akik az ő akaratát közlik embertársaikkal.

5. A biblia.

Azokat a könyveket, melyekben az emberek hitüket és vallásukat írásba foglalták, szent könyveknek nevezük. Ilyen szent könyve minden nagyobb vallásnak van. A keresztény vallás szent könyvét bibliának nevezük.

A biblia görög szó, magyar jelentése ez: könyvek könyve. Valóban rá is szolgál e névre, mert a legszébb és a legértékesebb könyv. Egyébiránt nem egy összefüggő mű, hanem sok könyvnek a gyűjteménye.

Ezenkívül nevezik még *Isten igéjének is*.

Még pedig azért, mert Isten szava, Isten igéje a legtökéletesebben van benne kifejezve.

A szent irásnak mindenik része nem egyenlő értékű, sőt még a szent jelző sem talál mindenüvé, mint ahogy azt mondták és mondják ma is az ugynevezett orthodox tanok. Az ótestamentum egyes helyei (Sisera megöletése, Illés megöli Baál papjait)

nem egyenlő értékűek Jézus fönséges példájával és tanításaival.

A biblia részei.

A bibliának két része van. Ótestamentum, vagyis ószövetség, és újtestamentum, vagyis újszövetség.

Az ótestamentumot héber nyelven irták Krisztus születése előtt a próféták és más Istentől ihletett bölcs és buzgó férfiak. Az újtestamentumot pedig görög nyelven irták Jézus követői, az apostolok és más Istentől megáldott férfiak.

Ugy az ószövetségi mint az újszövetségi könyveket felosztják történeti, prófétaik és tanító könyvekre.

Az ószövetségben a következő könyvek vannak:

Mózes irt öt könyvet: elsőt teremtésről,

Másikat Izrael kijöveteléről,

Harmadikat Lévi nemzete tisztéről,

Negyediket népének megszámlált rendéről;

Ötödikbe tette a törvénynek mását,

Mely után Józsué vagyon és a Birák,

S Ruth asszony, Sámuel, Királyok, Krónikák,

Két-két könyvben irták meg a zsidók dolgát.

Ezsdrás, Nóhémiás, Eszter, Jób, Zsoltárok,

Példabeszédeknek, Prédikátor társak.

Énekek éneke, Próféták mondások,

Ezek után esnek, kiknek így van számok:

Ezsaiás első, Jeremiás menten,

Siralmaival együtt, aztán Ezékiel.

Dániel, Hózséás, Jóél, Ámos renddel,

Abdiás, Jonással s Mikeással egyben,

Náhun következik együtt Habakukkal,

Zofoniás, Haggé és Zakariással.

Malakiás végső. Ez hármak sorjával,

A nagy fogság után szóltak látásokkal.

Az újszövetségi könyvek pedig a következők:

Négy evangelisták irtanak: Szent Máté,

Márk, Lukács és János; ezeket követé
 Apostolok dolga; azután Szent Pálé.
 Tizennégy levelek, melynek rende imé:
 Rómába egyet irt, kettőt Korinthusba,
 Galatákhöz egyet, egyet Efézusba,
 Filipp s Kalosséba — Thessalonikába,
 Kettőt irt, kettőt vett Timotheus számba.
 De Tithus, Filémon, Zsidók vettek egyet,
 Jakab is irt egyet, de Szent Péter kettőt
 Hármát hagyott János, Judás egy részecskét.
 Végre János irta Jelenések könyvét.

A felsorolt könyveket *hiteleseknek* (autentikus) és *szabályozóknak* (kanonikus) is nevezik, a kánon görög szó után, mely szabályt, zsinórmértéket és lajstromot is jelent.

Vannak ezeken kívül más könyvek is, mint a *Tóbiás*, *Judit*, *Baruch*, *Bölcsesség könyve*, *Ezsdrás harmadik és negyedik könyve*, *Makkabeusok könyvei*, *Eszter* és *Dániel* könyveihez csatolt toldalékok és a *Manasse* imádsága. Ezeket a könyveket azonban nem héber nyelven irták s nem fogadták el *hiteles* (kanonikus) könyvekül, *nem hiteles* (*apokrifus*) könyveknek nevezték, s a mi bibliánkban nincsenek is fölvéve.

A bibliát magyar nyelvre többen lefordították, de általános használatban csak két magyar bibliafordítás van: a Károlyi Gáspáré és a Káldi Györgyé. A protestánsok a Károlyi fordítását fogadták el, mely több átdolgozáson ment keresztül.

7. A biblia becse.

A biblia legnagyobb értéke abban áll, hogy a vallás fejlődését belőle megismerhetjük és megláthatjuk, hogy az emberiség gyermekkorának kezdetleges vallásából hogyan jutott el a keresztény vallás igazságaihoz.

A bibliáról azt mondták régente, s azt mondják ma is az orthodox protestánsok, ezek között a baptisták, hogy az annyira az Isten szava, hogy a szent íróknak a kezét az Isten vezette s ha akartak volna sem tudtak volna mást írni, mint amit Isten sugalmazott. A róm. katolikusok pedig azt mondják, hogy az ily módon ihletett bibliának a magyarázatára csak az egyház, illetve a papság jogosult.

Mindkettő idejét mult téves állítás. Ma már a bibliát tanulmányozó hittudósok kimutatták a szó szerinti ihletésnek tarthatatlanságát.

A biblia is emberi mű és nemcsak csekélyebb értékű részek vannak benne, hanem határozottan tévedések is, minthogy az ember tévedés nélkül el sem képzelhető.

Isten azonban a szent írókat nagy lelkesedéssel, kiváló buzgósággal áldotta meg s így lelküket megihlette, miként a nagy költőket ihleti ma is s ezért értékes nagy igazságokat tudtak közölni embertársaikkal. Ily módon segítette Isten őket s ezért tudtak örök igazságokat mondani.

Az igazság erejében van a biblia hatalma és tekintélye.

Akik nem ebben az értelemben olvassák a szentírást, nem tudják megérteni szépségét, lelkét, csak érthetetlen betűket találnak benne, nem lelket éltető életet formáló igazságokat. A közöttünk gyakran megforduló baptisták a betű-hit áldozatai. Ők csak mondatokat ismernek a bibliából s nem a szellemet, az Isten igéjét. Mi Jézussal tartunk s a bibliának lelkét igyekezünk megérteni. Jézus is ezt tanította: A betű megöl, a lélek az ami megnemesít (Ján. 6,63).

8. A kereszténység.

Jézus tanítványai gyülekezeteket alapítottak. Ezek a gyülekezetek hitték, hogy Jézus a Messiás, akit a

zsidók vártak és aki a még akkor élő emberek életében megjelenik az emberek megítélésére. Ezt a Messiást a zsidók „fölkentnek“ görög nyelven „Krisztusnak,“ azokat pedig akik a fölkentnek eljövételében hittek, a Krisztus szóból keresztényeknek neveztek el. Ezek a keresztények Jézust állandóan Krisztusnak hívták s ezért nevezi az Újtestamentum Jézust sok helyen Jézus Krisztusnak. Keresztények tehát azok, akik Jézus követői s az ő tanításai szerint élnek.

A keresztény elnevezést először Pál apostol és az ő követői Antiochiában alkalmazták magukra. Később ez az elnevezés általános lett.

A keresztények nem tudtak egységes szervezetben megmaradni, mert különböző vélemények és tanok keletkeztek a biblia tanításaira és Jézus személyére nézve. A véleménykülömbőség és néha az érdek is, több hitfelekezet keletkezésére vezetett.

9. Keresztény hitfelekezetek.

A kereszténység kebelében idők folytán a következő hitfelekezetek alakultak ki: Római katolikusok, görög katolikusok görög keletiek, lutheranusok, reformátusok, anglikánok, unitáriusok, baptisták és még más kisebb felekezetek. A lutheránusokat, reformátusokat, unitáriusokat és anglikánokat közös szóval protestánsoknak is nevezzük.

A legtöbb felekezet megegyezik egymással abban, hogy Istent lényegében egynek mondja, de személyében háromnak; ezeket *háromsághivőknek* (latin szóval: *trinitarius*) nevezik. Az unitáriusok az Istent lényegében és személyében is egyetlen egynek hiszik s ezért nevezik őket egységihivőknek. Mi unitáriusok vagyunk.

10. Az unitárius vallás.

A keresztény vallás kezdettől fogva egy Istenben hitt. Az egyház alapításától kezdve mintegy három-

száz esztendeig a Jézus tanításai szerint ezen az alapon fejlődött. A niceai zsinaton, 325-ben Kr. u. határozták meg a Jézus istenségét. A szentlélek istensége még később 381-ben, a konstantinápolyi zsinaton jutott kifejezésre. Ezekután az egyszemélyű Isten hite az uralkodó egyházakból száműzve és hivatalosan tiltva volt s csak egyesek lelkében élt. A 16 században, a hitjavítás korában ismét életre kelt s Dávid Ferencznél, az unitárius vallás megalapítójánál jutott teljes kifejezésre. Az unitárius egyház azt tanítja, hogy Isten személyében és lényegében egy, amint ezt Jézus is tanította.

Az Isten személyében és lényegében való egységét a következő bizonyítékokkal tudjuk igazolni.

1. Az ószövetséggel, 2. az Ujszövetséggel, 3. Jézus tanításaival, 4. Az első három keresztény század történetével, végül 5. a legújabb kor bölcseletoinek és hittudósainak komoly meggyőződésével.

Az Ó- és az Ujszövetség mindenütt az egy Istenről beszél. Amit a háromság bizonyítására szoktak felhozni (1. Ján. 5, 7), a mai bibliai tudomány kimutatta, hogy csak későbbi betoldás. Jézus állandóan a mennyei atyáról beszélt, sohasem említi a háromságot.

Az egyház története kétséget kizáróan igazolja, hogy az első három század unitárius volt, mert az egyszemélyű Istenben hitt, amint a keresztény vallás elterjedett s tagjainak száma nagyon megsaporodott, sokan tértek át olyanok is, akik nem tudtak régi vallásos felfogásaikkal szakítani s több elemet áthoztak a régi görög bölcseletből. Midőn Nagy Konstantin császár a keresztény vallásra tért s a keresztény vallás államvallás lett, a niceai zsinaton.

(325) a császár kívánságára szótöbbséggel határozták el a Jézus istenségét. Ugyancsak a konstantinápolyi zsinaton (381) és a chalcedoni zsinaton (385) mondották ki, szintén nagy ellenzés közben a szentlélek istenségét s így alkották meg a szentháromság tanát.

Ezeket a tanokat az egyház minden tagjára nézve kötelezővé tették. Akik ellene mondtak, azokat a legkeményebben üldözték. Azonban mégis mindig voltak elszánt férfiak, akik az üldözések közepette is szilárdan megmaradtak az Istenegység hite mellett.

A reformációkor és azután is gyakran rájöttek a nagy gondolkozók a háromság tanának biblia ellenes voltára s többen is vallomást tettek arról.

Ilyen nevezetes férfiú volt a harmadik században *Arius*. A 16. században pedig a két *Socinus*, *Blandrata György*, *Servét Mihály*, Erdélyben pedig *Dávid Ferenc*, akinek nevéhez fűződik a magyar unitárius egyház megalapítása.

Az unitárius vallást igazoló tanokat Angliában és Amerikában a 18. században kezdték hirdetni s egészen a legujabb korba esik az ottani unitárius egyház megalakulása és megerősödése. Ezek az egyházak tudományos színvonalukkal és az emberszeretet nagy munkájával mindenütt nagy tiszteletet és elismerést vívtak ki az unitárius névnek.

Ma már nemcsak az unitáriusok, akik Erdélyen és Magyarországon kívül erősebb szervezetben Angliában és Amerikában vannak, hanem más felekezetek kebelében, Franciaországban, Németországban, Hollandiában és Schweitzban is a nagy hittudósok unitárius nézeteiről tesznek tanubizonyságot. Az unitáriusok más szabadelvű vallásfelekezetekkel állandó érintkezést és közös emberszerető munkát is tartanak fenn.

A vallási szabadgondolkodás is, mint az emberi műveltség legtöbb eredménye, a művelt Nyugaton van virágzásban. Azonban Keleten, a gör. keleti orosz egyházban is akadt hálás szószólóra és meggyőződéses hívőre: *gróf Tolsztoj Leóban*.

Ugyancsak az unitárius egyházzal megegyező tanokat hirdetnek *Indiában* a *Bamo Somaj* hívei,

akik között leghíresebb ember *Rabindranath Tagore* és *Chendvu Chesub Shem*.

A tudomány s általában a közművelődés előrehaladása az unitárius felfogást mind jobban igazolja.

Ne félj kicsiny nyáj, mert tetszett a ti Atyátoknak, hogy néktek adja az országot. (Luk. 12, 32.)

11. Hitvallások.

Amint a keresztény vallás elterjedett, a hitnek egyes tételeit rendszerbe szedték, később zsinati gyűléseken el is fogadták s ezeket a hívőre nézve általánosan kötelezőkké tették.

Ezeket hitvallásoknak, dogmáknak nevezték.

Ezen eljárásnak meg volt az az előnye, hogy a vallás tételeit s a benne foglalt igazságokat könnyű volt a népnek megismernie, sőt megtanulnia is. Igen fontos szerepe volt ennek még a társadalmi összetartozandóság szempontjából is. Azok, akik elfogadták a megállapított hitelveket, egy közös társadalmi alakulatot képeztek s együttesen munkáltak a közös cél érdekében.

Ezen előnyök mellett azonban sokkal nagyobb hibái és hátrányai is vannak. Legfőbb hibája az, hogy a dogmák elfogadását nem bízták a hívő lelkiismeretére, hanem kényszerítették az elfogadást s gyakran ki is végezték, akik elfogadni vonakodtak azokat. Azonkívül az elfogadott dogmákat *örök érvényűeknek, változtathatatlanoknak* jelentették ki s ezzel a vallást kivették a szellemi haladás folyamatából, szembe állítva a *vallást a tudománnyal*, amiből az emberiség számára sok szerencsétlenség származott, mert a művelt elmék a vallást a mai kor szellemi haladásától elmaradottnak látták s emiatt elfordultak a vallástól, a műveletlen tömegek pedig vagy a sötét babonába sülyedtek, vagy pedig félszeg társadalmi irányzatokhoz csatlakoztak. Az újabb korban sok

félszeg irodalmi, tudományos és társadalmi irányzat keletkezett, melyek mind az igazi vallásosság hiányát mutatják.

12. A hit és tudás.

A hit és tudás, vallás és tudomány nem állhatnak ellentétben egymással, minthogy ezelőtt sem állottak. Azok a régi hitvallások (dogmák), melyek ma oly éles ellentétben állanak a mai kor tudományos vívmányaival, a keletkezésük idejében fennálló tudományos felfogással teljesen összhangban voltak.

Sok egyháznak van olyan dogmája, amely ellenkezik a mai tudománnyal. Ez onnan származott, hogy némely egyház elzárkozik a haladástól abban a balga hitben, hogy a végső igazságot megtalálta s nem akar tudni a haladás és fejlődés nagy törvényéről. A vallásos igazságokat az emberi szellem fogja fel és önti alakba s ezért ezeket sem lehet a fejlődés örök törvényei alól kivonni, mert ha azt tesszük, a vallásos élet legmagasabb célja és eszméje: a *tökéletesség* fogalma üres beszéd lesz. Helyes felfogás mellett a hit és tudás, vallás és tudomány nem mondanak ellent egymásnak, hanem egymást előre segítik. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a vallás és tudomány, hit és tudás nem egy és ugyanaz. A vallás lényeges igazságait a tudomány nem cáfolhatja, sőt hova-tovább mindinkább igazolja. A tudomány világa a *valóság*, a vallásé a *valószínűség*.

13. Az unitáriusok hitvallása.

Az unitáriusok azt hiszik, hogy a vallásban is fejlődés van s azért egyik kornak a hitét sem ismerik el örökérvényűnek és változhatatlannak, mert az emberi szellem folyton előre halad s a haladással és fejlődéssel a vallásról való ismereteink és meg-

látásaink is módosulnak. Mindazonáltal az unitárius vallásnak is megvannak a maga hitelvei, amelyekhez szeretettel és lelkesedéssel ragaszkodik.

Ezek a hitelvek a következők:

1. Hit az egy Istenben, a világ teremtőjében és fenntartójában.

2. Hit az ember Jézusban, mint a keresztény vallás megalapítójában.

3. Hit a szentlélekben, mint Isten különös erejében és ajándékában.

4. Hit a keresztény anyaszentegyházban, melyben „Isten országa“ megvalósítható e földön.

5. Hit az ember jóra való képességében, a bűnbánat és újjászületés lehetőségében.

6. Hit az erkölcsös élet üdvözítő voltában.

7. Hit az erénynek, jóságnak és igazságnak diadalában: a lélek örök életében.

A többi keresztény hitfelekezetek hitvallása, melyet apostoli hitvallásnak neveznek, ettől lényegesen különbözik. A hagyomány szerint az apostoloktól származott volna, de a történelem bebizonyította, hogy az tévedés. Több zsinati gyűlésen változtattak rajta s azon kornak bélyegét viseli magán, melyben keletkezett. Több ilyen hitvallás van, mint az úgynevezett apostoli, niceai, chalcedoni stb. hitvallás, melyeket zsinati gyűléseken állapítottak meg.

Ezeknek a hitvallásoknak közös sajáttsága, hogy a történeti Jézustól és az ő tanításaitól messzi eltértek s ezek helyett Jézust, mint Megváltót, Krisztust, Messiást állították előtérbe. Az unitárius vallás Jézus evangéliumából és a történelem Jézusából alkotja meg hitét és meggyőződését. Ez a felfogás felel meg a modern ember lelki szükségleteinek.